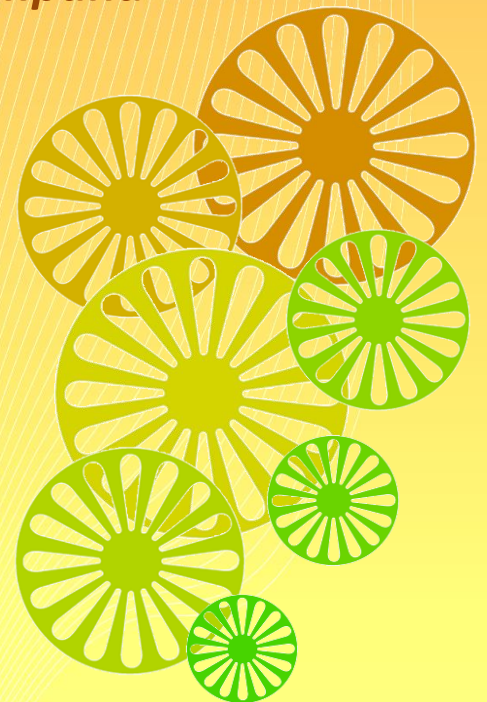

ДА УПРАВЛЯВАШ НЕСИГУРНОСТТА

*Изследване на финансовата грамотност на
ромски семейства в шест страни*

Информация за проекта

Проект: Грундвиг

Име на проекта: Финансова грамотност на ромите

Акроним: FINALLY

Но: 527860-LLP-1-2012-1-SI-GRUNDTVIG-GMP

Координатор на проекта: Център за обучение и развитие Ново Место (RIC Novo mesto), Словения

Информация за електронната книга

Име: ДА УПРАВЛЯВАШ НЕСИГУРНОСТТА. Изследване на финансовата грамотност на ромски семейства в шест страни

Автори: Въведение, Социоикономическа ситуация на Ромските общности, Заключение и препоръки: Оана Марку

Изследователски дизайн и методология, Резултати: Анита Бачигалупо

Основан на националните доклади, изготвени от:

Оана Марку и Анита Бачигалупо (Италия)

Ана Попович и Йелена Станкович (Сърбия)

Савка Савова (България)

Габи Огулин Почивина и Симона Павлин (Словения)

Ева Немцовска, Мария Гарабасова, Мартин Руснак (Словакия)

Йосеф Хасид и Ангела Карали (Гърция)

Партньори: Център за обучение и развитие Ново Место (Словения), Факултет по икономика, Университет Ниш (Сърбия), Факултет по здравни науки и социална работа, Университет Търнава (Словакия), Агенция за социални изследвания Годичи (Италия), Фондация „Здраве и социално развитие“ (България), Изследователски център към Университета Пиреус (Гърция).

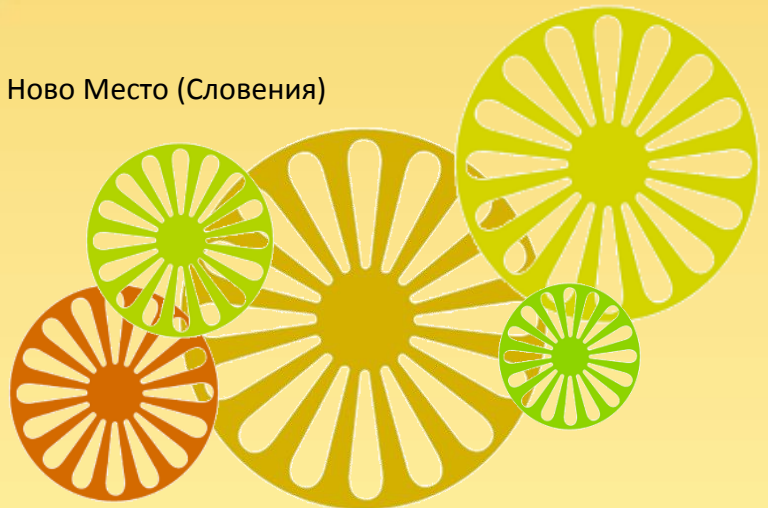
Издадено от: Център за обучение и развитие, Ново Место (Словения)

Представяван от: Марета Гасперсич

Дизайн: Михаел Рафайдус

Превод: Веселина Гачева

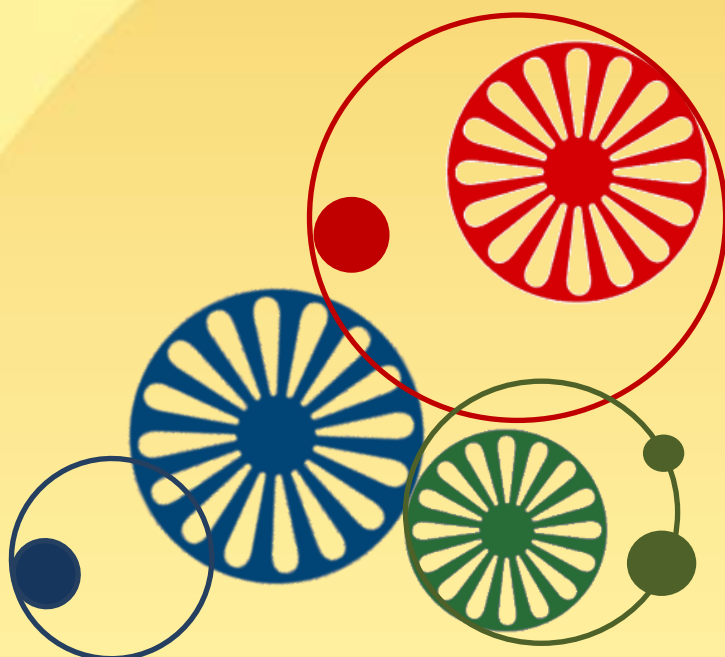
Година: 2015

Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия. Тази публикация отразява само вижданията на нейния автор и Комисията не може да носи отговорност за каквато и да е употреба на информацията, съдържаща се в него..

Съдържание

Въведение.....	4
1. Социално-икономическа ситуация на ромските общности.....	5
1.1 Жилищни условия.....	6
1.2 Заетост	7
1.3 Други аспекти на социалното включване.....	9
1.3.1. Здраве	9
1.3.2 Училище	10
1.3.3 Възможности за обучение за възрастни.....	11
2. Изследователски дизайн и методология	12
3. Резултати	14
3.1 Източници на доходи	15
3.2 Потребление	17
3.3 Представа за икономически успех.....	21
3.4 Спестявания, инвестиции и кредит.....	22
3.5 Отношения с банките	24
3.6 Планиране на бъдещето	25
4. Заключение и препоръки	26
Библиография	29

Въведение

Настоящото изложение е синтез на изследване на терен, проведено от организациите партньори по проекта Finally. Проектът е посветен на създаването и тестването на обучителна програма за финансова грамотност, специално разработена, за да отговори на обучителните потребности на хората от ромските общности.

Началното изследване, което представяме тук, се отнася до актуалното управление на финансите в ромските семейства, тема, която ни позволи да разберем техния начин на живот, да изследваме последиците от преобладаващата бедност, както и да придобием представа за процеса за социално включване в тези групи в по-широк смисъл. По-специално, потреблението хвърля светлина върху по-символични аспекти на парите: те са свързани с класата, етническия произход, принадлежност и идентичност, докато проследяването на паричните потоци разкрива миграционните им истории. Това е причината, поради която когато говорим за управление на парите с Ромите, ние се докоснахме до много аспекти от техния живот.

Изследванията на ромски групи като цяло все още са оскъдни, а статистическите данни често не са надеждни. Това се дължи най-вече на слабото представителство на тази група в национално представителните извадки, заради стигмата, която се свързва с тази идентичност. Въпреки това, в последните години много усилия се полагат в посока изследване на тежката ситуация, в която живее най-голямата малцинствена група в Европа, най-вече поради структурни неравенства и ежедневна дискриминация (Европейска агенция за базисни човешки права – FRA – и UNDP 2012).

Освен това е трудно да се каже какъв е точният брой на ромите, които живеят във всяка европейска страна. Пиасере (Piasere, 2004) посочва, че ромската популация е неравномерно разпръсната в Европа. Източно европейските страни като Румъния, България, Унгария, Словакия, Сърбия и Македония имат най-висок процент от ромско население (между 3,8% и 11% от общата популация). Някои южно и източно европейски страни имат по-нисък процент на ромско население, такива са Гърция (1,5%), Словения (0,4%), Албания, Република Чехия или Турция. В Западна Европа страни като Испания, Франция, Португалия и Ирландия, имат местни исторически групи, както и новодошли мигранти като процентът на ромското население варира между 1,6 и 0,6. Други държави като Великобритания, Германия и Италия, имат най-ниските проценти ромско население в Европа. Ромското население в Италия например представлява 0,1 - 0,15% от общата популация. Напоследък,

миграционните потоци от Източна към Западна Европа промениха състава и броя на местните ромски общности, по-специално след падането на социалистическите режими. Сред страните, в които се проведе нашето изследване България, Словакия и Сърбия, регистрират висок процент на ромско население; Гърция и Словения се разполагат по средата на скалата, докато Италия е една от страните, които отчита по-нисък процент – по-типично за западната ситуация. През последните години Италия и Гърция са приемащи страни, а всички останали са източник на миграционните потоци.

Макар, че броят може да варира, на лице са много общи характеристики по отношение на ситуацията на ромското население в тези държави, повечето свързани с несигурните условия на живот, социална изолация и дискриминация. В настоящия доклад ние започваме с описание на социално-икономическата ситуация в страните- партньори, като разглеждаме проблеми свързани с управлението на финансите на семействата и обучението за възрастни. След това ще представим методологията, която използваме и защо сме избрали локациите, където е проведено изследването. В секцията, в която представяме резултатите, ще представим най-важните находки на изследването, свързани с доходите на семействата, патерни на потребление и изразходване на пари, както и представата на изследваните лица за икономически просперитет. Ще наблегнем и на представата на интервюираните роми за бъдещето, техните спестявания и инвестиционни перспективи. Друга тема, която е засегната в изследването е връзката и опита на хората от общността с финансови институции и банки. Въз основа на тези находки, ние правим препоръки за разработването на програма за обучение на възрастни, и по-специално за развитие на финансовата грамотност на тези групи, като средство за подобряване на тяхното благосъстояние и борба с бедността.

1. Социално-икономическа ситуация на ромските общности

За да разберем финансовото управление на семействата, ние изхождаме от анализ на социално-икономическата ситуация на ромските общности, която е показателна за процеса на включване. Ще посочим как някои проблеми, произтичащи от бедността и дискриминацията, оказват негативно влияние върху домакинствата и финансовото им състояние. Двата най-важни аспекта, според нас, се отнасят до жилищното настаняване и заетостта. Други аспекти на социалното включване като здравеопазване и образование също водят до ограничения, с които семействата трябва да се справят в борбата с бедността. В

края на тази секция ще определим рамката на обучението за възрастни, насочено към ромите, в страните – участнички с цел да видим с какво може да допринесе обучението за финансовото ограмотяване на ромите в термините на иновативност и полезност.

1.1 Жилищни условия

Сегрегацията и лошите жилищни условия са широко разпространени в ромските жилищни квартали, което се потвърждава от различни европейски изследвания (Европейска агенция за базисни човешки права - FRA, 2009). Въпреки, че има роми, които живеят в етнически смесени райони, както е подчертано в Словения (регион Прекмурие) и в някои случаи в Италия, в повечето страни има квартали с концентрация на ромско население. Както се посочва в доклада на FRA от 2009, понякога сегрегацията е резултат от нарочна държавна политика, тъй като някои проекти насочени към ромите, подкрепят и затвърждават изолацията на тези общности. Друга причина за сегрегацията се крие в принципите на свободната пазарна икономика и в частност цената на жилищата. Жилищната сегрегация може да има негативни ефекти и върху други аспекти на социалното включване, като затруднена интеграция в пазара на труда, създаването на сегрегирани училища и затруднен достъп до здравеопазване. Това също означава, че ромите имат и специфични разходи свързани с техните жилища, които не са същите като на хората, които живеят извън сегрегираните квартали.

Друг проблем засяга законовия статус на много от ромските селища/квартали. Много от тях се разглеждат от властите като незаконни и се превръщат в мишена за чести извездания на хората (евикция), което води до голяма жилищна несигурност. Това, че ромите не притежават земята, на която живеят е един от най-големите проблеми на общността в Словакия (FRA, 2009); 70% от къщите в градските зони в България са незаконно построени (Национален статистически институт на България - НСИ, 2011), в Гърция 63,000 роми живеят в нерегламентирани лагери (FRA, 2009); в Сърбия 34.6% от ромските селища са незаконни, а 35,4% са незаконно построени около регламентирани законни селища (Jakšić & Bašić, 2002), подобна е ситуацията и в Словения според Варга и Фришкич (Varga and Friškić, 2013). Условията в тези нерегламентирани лагери са много трудни и се отразяват на здравето, както и на възможностите да се преодолее социалното изключване. Както докладва гръцкият омбудсман (No.16048/2007): *"Ромите живеят при трагични условия, съжителстват с гризачи и са изложени на милостта на крайни метеорологични условия"*

и феномени, страдат от епидемиологични заболявания, причинени от боклука, за който им се плаща да извозват и отнесат извън Атика” (cit. in FRA, 2009, p. 73).

Освен това ромските къщи са по-малки в сравнение с домовете на останалото население и са под стандарта. Въпреки, че някои роми живеят в апартаменти, много други живеят в бараки. В България, етническите българи имат средно 23.2 м² жилищно пространство на човек, докато ромите имат само 10.6 (Национален статистически институт на България - НСИ, 2011); в Сърбия, 16% от изследваните семейства живеят в помещения до 25 м² и 20% от семействата живеят в пространства между 26-40 м² (като се има предвид, че средният брой членове на домакинството е 5 (Jakšić & Vašić, 2002). Най-тежките жилищни условия включват бараки и палатки, както и саморъчни постройките, в някои случаи (като незаконните лагери в Италия или Словенски селища) - кемпери и каравани, като временни постройките.

Ромските квартали като цяло са гъсто населени, много често са разположени в покрайнините на градовете, без канализационна система. Например, в Словакия- изследване от 2004 сочи, че само 19% от ромските селища/квартали имат канализация, 41% са газифицирани, 63% имат течаща вода, а 91% имат достъп до електричество (Jurásková, Kriglerová & Rybová, 2004, cit. in FRA, 2009), докато в Сърбия, повечето селища/квартали са нехигиенични гета (43.5%), а само 11% са свързани с инфраструктура (Jakšić & Vašić, 2002). В някои от тези страни, усилията на правителствата са насочени към решаване на базисните инфраструктурни проблеми на ромските квартали, като например Словения, и в някои части на Италия.

Жилищната несигурност има най-голямо влияние върху семейния бюджет: семействата могат да имат много непланирани разходи например в случай на изселване, режийни разходи (газ, ток, вода), които могат да са обект на различни стратегии за оцеляване, когато хората живеят под стандарта или постигането на жилищна стабилност може да е една от основните цели за инвестиция на много семейства. Тези проблеми са разгледани детайлно в оценката на потребностите и ще се спрем на тях по-подробно при анализа на резултатите.

1.2 Заетост

Според доклада на Европейската агенция за базисни права и UNDP (2012), процентът на заетите ромите в България е 35%, 29% в Словакия, 25% в Гърция и само 11% в Италия. Тези данни не включват самонаетите лица, но и така са значително по-ниски в сравнение с данните за общата популация в тези страни. В Сърбия, само 51% от 74.9% от ромското население в работоспособна възраст, действително работят (Bodewig & Sethi, 2005).

Словенските власти и други източници сочат, че само 2 до 10 % от всички роми в Словения работят (Urad Republike Slovenije za narodne manjšine, 2006). Въпреки това, през 2010, според неофициални данни на Службата по заетостта в Словения, 955 роми са включени в програми за активиране на заетостта, значително повече в сравнение с периода преди икономическата и финансова криза (през 2007 са били 830). Тази цифра представлява около 10% от ромската популация в Словения, по-висок процент в сравнение в останалото население (Korpič Horvat, 2010).

Ниските нива на заетост също са свързани с включването в неформална заетост, която може да стане незаконна когато генерира необявени доходи или се извършва без необходимите разрешителни. Неформалната заетост включва: платена работа за приятелите или семейството, продажба на стоки на пазара или амбулантна търговия, събиране на боклук или материали за рециклиране, просия. Тези дейности осигуряват доходи на безработните, но те са нередовни и нестабилни, носят ниски печалби и се характеризират с несигурност. В Италия, ако към заетите в постоянна заетост добавим и тези, които работят във временна заетост и самонаетите лица, процентът на заетите роми и синти се покачва от 11% до 34.5% (Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani", 2012).

Тъй като делът на неработещите жени е много по-голям от този на мъжете, много от тях се грижат за домакинството, което ги свързва с традиционните им роли и възпрепятства тяхното участие в публичния живот. В Сърбия, според данни от изследвания, броят на безработните жени е 4 пъти по-голям в сравнение с този на безработните мъже (UNDP Srbija, 2006), докато данните от Службата за безработица в Словения сочат, че половината от регистрираните безработни са жени (Korpič Horvat, 2010).

Като се имат предвид тези нива на заетост, доходите на ромските семейства като цяло са по-ниски в сравнение с тези на останалото население, като много семейства живеят под прага на бедността. Според FRA и UNDP (2012), в България и Словакия повече от 80% от домакинствата страдат от тежки материални лишения¹. В Италия, абсолютната бедност сред ромите достига 82,1% в цялата страна (под прага от 843€ за тричленно семейство). Данните на FRA & UNDP (2012) сочат, че процентът на ромските домакинства живеещи в риск от

---

¹ Meaning that they cannot afford at least one of the following: to pay rent or utility bills; to keep their home adequately warm; to face unexpected expenses; to eat meat, fish or a protein equivalent every second day; to have a week's holiday away from home; a car; a washing machine; a colour TV; a telephone.

бедност е: 88% в България, 91% в Словакия, 89% в Гърция и 98% в Италия, докато този риск за общата популация е около 50 % в първите три страни и 40% за Италия.

Управлението на парите е много чувствителна тема, като се имат предвид ниския и несигурен доход и рискът от бедност, която изисква повече умения от ромските семейства, дори повече в сравнение с не-ромските: когато семействата не могат да си позволят някои основни стоки, приоритизирането и планирането са много важни стратегии за оцеляване. Освен това е много по-трудно да се оцени размера и редовността на доходите, затова си струва да се изследват по-задълбочено в главата за резултатите, как семействата успяват да свържат двата края в края на месеца, като се има предвид, че изразходват различни суми всеки месец.

1.3 Други аспекти на социалното включване

1.3.1. Здраве

Здравният статус има влияние върху семейния бюджет и върху неговото управление, като линия на разходи и влияе на общото благополучие на членовете на семейството. Здравето е разход, дори и само заради необходимостта за плащане на здравно осигуровки: в някои страни определени групи от роми не се възползват от националната здравноосигурителна система и поради тази причина изпитват затруднения да се справят със здравословните си проблеми. Според FRA & UNDP (2012) здравното осигуряване е проблем за много роми в България (само 45% от ромите са здравноосигурени), Гърция (само 60%), но също и в Италия (около 80%) и, в по-малка степен в Словакия (около 90%). Според Вагра и Фришкич (Varga and Friškič, 2013), в Словения от 2009, медицински услуги се предоставят на тези, които отговарят на условията за социални помощи, поради тази причина повечето роми в Словения имат право на основно и допълнително здравно осигуряване.

Здравето е също така и фактор, който влияе върху трудовата заетост. Поглед върху процента от роми, чиито здравословни проблеми ограничават техните ежедневни дейности и следователно - трудова заетост показва: според FRA & UNDP (2012) във възрастовата група от 35 до 54г., 17% от ромската популация в България и Гърция имат такива проблеми, 22% в Словакия, и почти 30% в Италия. Изследване на домакинствата в Сърбия, разкрива, че 17,4% от ромите на възраст между 25 и 44 страдат от хронично заболяване, много по-висок процент в сравнение с средното за страната, което е 6.8% (Bodewig & Sethi, 2005). В

Словения, една трета от ромите имат наднормено тегло, висок холестерол, заболявания или травми на гръбначния стълб, високо кръвно налягане и една пета имат белодробни заболявания (бронхит, астма) (Varga and Friškič, 2013).

1.3.2 Училище

Образователните възможности за ромите, макар и неограничени на хартия, също са засегнати от неравенства. Според Европейския мониторинг център за расизъм и ксенофобия (EUMC, 2006), неравенствата и дискриминацията на ромите в образователната система са резултат на много причини. Първо - ромските ученици, родители и общност имат ниско участие в предучилищните образователни програми; нисък образователен статус и страх от асимилация, културни и езикови бариери. Второ - учителите може да нямат необходимото обучение и подкрепа, заедно с връстниците е възможно да оказват тормоз върху ромските ученици (обиди на расова основа, училищен тормоз, търсене на изкупителни жертви); те може индиректно да ги подценяват и подмолно да ги насочват към нископлатени позиции на пазара на труда, ограничавайки възможностите за добра професионална реализация. Освен това EUMC подчертава липсата на ромски учители в училищата. Трето, институционалната дискриминация води до трудности при записването в училище и посещаемостта (бюрократични изисквания като постоянен адрес); сегрегация в някои класове и училища; записване в класове, които са по-ниски от календарната възраст на детето; липса на интеркултурни училища, учебна програма и ресурси (EUMC, 2006).

Грамотността и образователното равнище на ромите са тревожни за повечето европейски държави. В Италия, 81% от респондентите в национално изследване на ромите са грамотни, образователното равнище остава ниско в сравнение с общата популация, но се увеличава леко при младите хора: повече от половината от респондентите под 20 г. са завършили средно образование, за разлика от тези които са над 50г – едва 11% (Fondazione Casa della carità “Angelo Abriani”, 2012). В България, резултатите от националното преброяване (NSI, 2011) сочат, че през 2011, 21.8% от ромите не са завършили начално образование и са неграмотни, докато в Сърбия според преброяването от 2002, 61% от ромите не са завършили начално образование (UNDP Srbija, 2005). В Словения, 98.2% от безработните роми в югоизточния регион на страната и 90% от безработните в Прекмурие (това са два региона в Словения, които имат ромско население и са много различни един от друг), не са завършили основно образование и са практически неграмотни (Vlada Republike Slovenije, 2010). Броят на

децата, които завършват основно образование нараства, но процентът остава нисък в сравнение с общата популация. По-голямата част, по-специално момичетата, напускат училище веднага щом завършат 9 годишното задължително ниво. Традиционните норми, свързани с пола и ранните бракове са причина за по-честото отпадане от училище на момичетата. Това е причината неграмотността да е четири пъти по-честа при жените в България, в сравнение с мъжете, повече от два пъти повече в сравнение с Италия. Всички тези аспекти, трябва да се имат предвид когато се изработват обучителни програми, тъй като те влияят както на необходимите умения, които да се използват, така и на стратегиите и инструментите, които следва да бъдат използвани по време на тренинга.

1.3.3 Възможности за обучение за възрастни

Повечето програми за образование на ромите са насочени към образованието на децата - задържането им в училище и подобряване на техните образователни резултати, качеството на интеркултурното образование и въвеждането на специфични за ромите културни теми в обществените училища. Прави впечатление, че няма много възможности за обучение, които са насочени към възрастните. Това може да се дължи в някои страни на слабото развитие на образователните програми за възрастни като цяло (например в Италия) или на разбирането, че посещаването на училищата от децата е приоритет за социалното включване.

В Словения няколко образователни центъра за възрастни и други институции (Центрове за социална работа, Служби по заетост, НПО, Червен кръст, Местни здравни центрове, общини, начални училища, Ромски асоциации) разработиха неформални програми за възрастни, които са адресирани към различни проблеми като: подобряване на качеството на живот, социално включване, здраве, управление на домакинството, междуличностно общуване, решаване на конфликти, подобряване на отношението към образованието, подкрепа на трудовата заетост, и промотиране на културни събития. Програмите се осъществяват в ромските селища/квартали използвайки подход, базиран на опит и учене чрез опита. Това са средносрочни и дългосрочни програми адаптирани към нуждите на ромите.

В Гърция Народният Образователен Секретариат проведе, още през 1984 година, изследване на образователните потребности на ромите и разработи краткосрочни, средносрочни и дългосрочни програми, отговарящи на нуждите на ромите. Основна цел на тези програми беше социалното включване тези общности. В началото програмите целяха ограмотяване на ромите. В средата на 90-те, в програмите бяха включени и обучения за усвояване на професия. След 2001 г. обучението за възрастни в Гърция поема нова посока,

предлагайки езикови курсове и включването на ромите в училища „Втори шанс“. Друга линия на дейности е обучението в родителски умения с подкрепата а ромски медиатори, което може също да се разглежда като позитивна практика.

В България, две образователни програми за възрастни са предоставяни от фондация „Рома“ в Пловдив - където живее най-голямата ромска общност в страната. Инициативите са в рамките на Националната стратегия за учене през целия живот. Първата се нарича „Втори шанс“ и включва коалиция на неправителствени организации, които предоставят средно образование, ограмотяване, професионално обучение и курсове за социална интеграция на представители на ромската общност. Последните включват комуникативни и социални умения, които могат да бъдат полезни в различни сфери на реализация. Проектът включва изграждане на модерен център за обучение на възрастни и беше разпространен и в други градове в страната. Вторият проект беше насочен към младите хора незавършили средното образование, предлагайки им подкрепа за завършване на образованието.

В Сърбия, образователните програми за възрастни са насочени към ограмотяване и професионално обучение, в предоставянето на програмите са включени като правителствени, така и неправителствени организации. Освен това бяха разработени и някои инициативи за обучение в предприемачество, но те не са специално насочени към роми. Повечето от образователните програми в Сърбия се занимават с проблема за детското образование като не се отделя голямо внимание на продължаващото обучение за възрастни.

В Италия, няма много примери за програми за обучение на роми. Повечето от тях включват обучение в професия и чиракуване и са насочени към повишаване на шансовете за намиране на работа.

В Словакия, в момента се разработва първата частична методология за обучение на възрастни роми извън образователната система, като резултат от дейността на неправителствени организации. Тези материали не са широко популяризирани и се използват само за нуждите на нейните автори (Kolthof & Lukáč, 2003).

2. Изследователски дизайн и методология

Изследването представено в този доклад се проведе от март до септември 2013 в България, Гърция, Италия, Сърбия, Словакия и Словения. Главната цел на изследването беше да проучи

финансовите практики на ромските семейства, за да разбере приоритетите и стратегиите за разпределяне на средствата, както и определи съдържанието на курса за финансова грамотност, предвиден в този проект.

Местните изследователи проведоха първата част на изследването анализирайки данни от вторични източници (като статистика, законодателство, изследвания). След това те проведоха 115 полу-структурирани интервюта с роми (отговарящи за 115 домакинства) и 11 фокус групи с участието на средно 9 професионалисти в областта на образованието и социалните услуги в ромска общност.

Във всяка държава екипите приложиха една и съща методология при провеждане на интервютата. Основните теми, които бяха изследвани включват: източници на доход, потребление, представа за успех, спестявания и инвестиции, кредити и заеми, планове за бъдещето.

Хората, които участваха в изследването бяха избрани според логиката на необходимата за целите на изследването извадка: първо въз основа на условията на живот, така че да отразяват характеристиките на ромското население в страната (градски, селски, сегрегирани, не-сегрегирани, родени в страната или мигранти), но също и избрани по критерия достъпност, поради предишни контакти на организациите с тези групи.

Освен това селекцията на участниците следваше и квоти по отношение на възрастта и пола: 30% жени, 30% мъже, и в двата случая над 25 години и 30% млади хора между 18 и 25. Различни характеристики, които могат да окажат влияние върху управлението на финансите също бяха взети предвид при определяне на извадката, като се опитахме да балансираме – хора с различен финансов принос в семейството, с различни занимания и професии, от малки и големи семейства, мигранти и местни.

Под внимание бяха взети както типични, така и нетипични случаи (изключения, маргинали, успели роми). Това ограничи възможността да се генерализират резултатите за цялата ромска общност, но позволи по-задълбочено разбиране на ситуацията на отделните групи и за сравнението между локалните контексти по качествени критерии.

Запазихме идентичността на участниците анонимна, като определихме код на интервютата както следва- първа буква на страната, след това етикет „I“ за интервю и “FG” за фокус група, следван от пореден номер, „M“ или „F“ за пола, след това възрастта на изследваното лице). Кратко описание на местния контекст, където беше проведено изследването е поместено в таблицата по-долу.

държава	Изследователски контекст	характеристики
България	Квартал Факултета – София	Най-големият ромски квартал в София и втория по големина в България. Неофициално 35.000 и 45.000 човека живеят в квартала.
Гърция	Квартал Агия Варвара Атина	Разположен на 10 км. От центъра на града, той е дом на приблизително 35.000 човека и има постоянно и интегрирано население
	Селище Каландри - Каландри	Приблизително 70 семейства (обикновено големи – няколко поколения живеят заедно) повечето от тях родени и отгледани в селището
Италия	Лагери Борго, Пнигале, Савена и Навиле – Болоня	Около 63 семейства с 790 деца живеят в лагерите, организирани от общината. Те са синти (от италианска националност).
	Социален проект за жилищно настаняване – Болоня	Ромското население, което е обхванато от този проект за настаняване се състои предимно от румънски мигранти и бежанци от бивша Югославия.
	Пиаченца	Синти популацията в Пиаченца се състои от около 100 човека, които са приютени от общината в зона в градските покрайнини.
Сърбия	Поселение до Белград ма(ха)ла – Црвени крст (област Ниш)	Разположен е в близост до центъра на Ниш. Ромското население там се оценява на между 2 600 и 4 500 човека.
	Поселение Цървена звезда (Сточни трг) – Палилула (област Ниш)	Разположено в покрайнините на Ниш, в община Палилула. Според официалните данни ромското население там е около 2745, но вероятно са повече
Словакия	Капусани и Крисова Вес – села в източна Словакия	Капусани има 2024 жители, от които около 100 роми. Крисова Вес, наброява 1300 роми, като цялото население е 1996 жители. И двете ромски поселения са сегрегирани от останалата част на селата
Словения	Брезие– Ново Место	Най-голямото от 8 ромски селища в община Ново место и наброява 313 роми, като общият им брой в града е 895.
	Шентиерней	Селище, което има 140 ромски жители

таблица 1. Описание на контекста на изследването.

3. Резултати

Находките, представени в тази глава разкриват гледните точки на участниците – както представители на ромската общност, така и професионалисти. Съдържа анализ на

източниците на доходи на ромите и синтите, показвайки основните пречки, които те срещат на пазара на труда. Във втората секция ще разгледаме техните потребителски патерни и ще ги свържем с условията им на живот. Третият параграф ще представи техните представи за икономически успех докато в последните два параграфа от тази секция ще представим практики и разбирания по отношение на спестяванията и инвестициите, участие в официални и неофициални схеми на кредитиране и взаимоотношения с банките.

3.1 Източници на доходи

Финансовата грамотност на първо място и най-важно е свързана с наличието на пари, в този смисъл с източниците на доходи, анализирани от гледна точка на постоянност на доходите, сигурност, факторите, които влияят върху тях, предсказуемостта им в бъдеще. Според интервютата – съществуват два типа източници на доходи в зависимост от тяхната регулярност и стабилност, които определят различните подходи, които хората използват, за да управляват своите домакинства. Първият включва редовни източници на доход като надница (или заплата), които са резултат от извършване на работа като наемен работник или самонаето лице, социални помощи от националната социално-осигурителна система. Този източник на доход, макар и не винаги достатъчен за да покрие основните нужди на семейството, се получава редовно (обикновено на месечна база) и до определена степен позволява да се планират разходите и спестяванията. Ромите обикновено живеят в условия на крайна бедност, което е причина за тяхната зависимост от социално осигурителната система в по-висока степен, в сравнение с хората, които имат по-стабилна работа. Възможността да си намериш работа и да работиш е основен проблем за повечето интервюирани, особено във времена на икономическа криза. Например в Словения, основен източник на доход са социалните помощи- парични помощи и социално подпомагане, както и детски надбавки.

Вторият вид доходи има нестабилен и нередовен източник. Тези доходи са резултат от временна заетост, събиране на отпадъци, амбулантна търговия или просия. Последната дейност се отнася специално за мигрантите в западните страни. Тези доходи варират значително в зависимост от желанието или капацитета на отделния индивид да приеме временна работа (в зависимост от здравословното си състояние, семейни задължения и т.н.), наличността и търсенето на пазара на материалите и продуктите (като например

отпадъци, мед, пластмасови изделия и т.н.) и сезонните възможности (събиране на цветя, билки, гъби, плодове и зеленчуци).

Всички ходим да събираме бутилки (пластмаса) – аз, жена ми, децата... Децата са малки и понякога се срамуват, че трябва да правят това, съучениците им ги срещат и им се подиграват – но те трябва да помагат и да носят някакви пари в къщи. Не знам какво количество бутилки събираме обикновено, не е много, но събираме достатъчно, за да купим олио и някои продукти, за да се нахраним. (SRBI4M39)

Често цялото семейство са включени в някаква дейност. Колкото по-многобройно е семейството, толкова по-голям е дохода. Съвместният начин на живот дава възможност да се събират повече средства и понякога домакинствата успяват да спестяват (наем, някои режийни сметки), но разходите също се повишават. Общите семейните доходи, които изграждат семейния бюджет са възможни поради високата зависимост между членовете на семействата и между поколенията.

Икономическата криза е структурен феномен, който влияе върху условията на живот и възможностите за работа на ромите в различните изследвани контексти, по-специално в Сърбия, Гърция и Италия. Например изследването в Италия показва, че някои от ромите мигранти са загубили своята работа през последните години, докато синтите често работят в семеен бизнес на неформалния пазар. Последните са били уволнени в следствие на колапса на няколко фабрики в района на Болоня, те споделят, че усещат ефекта на кризата докато събират отпадъци, защото преди материалите са били безплатни, а сега хората искат пари за тях.

В заключение може да се отличат няколко сходства между различните национални контексти по отношение на източниците на доходи. Изследването показва, че хората, които имат работа са по-способни да назоват сумата, която печелят на месечна база докато тези, които работят в сивия сектор, се затрудняват да кажат колко точно изкарват на месец. Те живеят ден за ден и нямат точна представа за своя дневен доход или пък не желаят да споделят това с нас.

Освен това, изследването показва, че условията за работа на ромите и синтите са много несигурни и това определя стратегиите използвани при управлението на финансите. Това в

особена степен се отнася за онези интервюирани, които изкарват парите си ден за ден, което значително затруднява планирането на разходите, възможностите за спестявания или инвестиции.

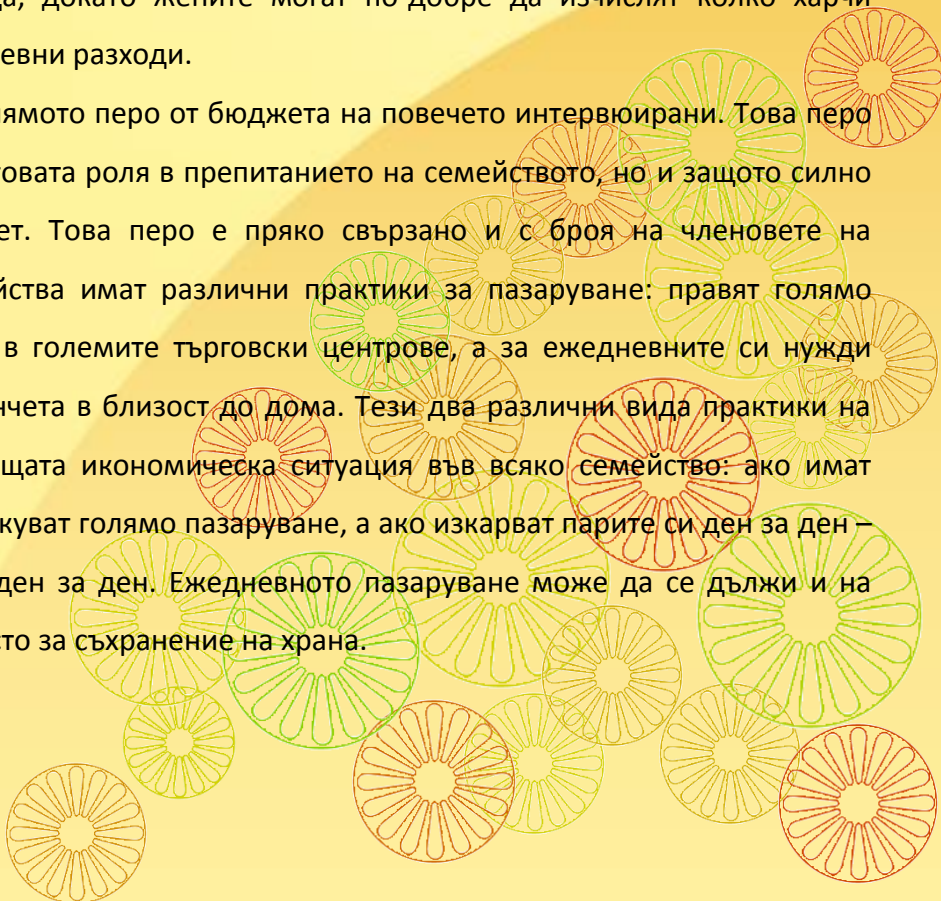
3.2 Потребление

Изследването разглежда начина, по който хората харчат парите си и стоките, които смятат за основни. Патерните на потребление са много важни в изследването на управлението на финансите, защото ни позволяват по-добро разбиране на обичайните и извънредните разходи на ромските и синти семейства.

Резултатите показват, че приоритетите могат да се променят значително в зависимост от различните ситуации: състава на домакинството, наличието на деца или стари хора, здравния статус на членовете на семейството и наличие на хора с увреждания, всичко това са важни променливи, които определят най-важните стоки за потребление на семейството. Например разходите за здраве (за лекарства и лечение) може да са основни пера за някои семейства, но да са незначителни за други, разходите свързани с училището са релевантни само за семейства с деца.

Процесът за вземане на решения отразява междуполовите отношения в семейството. Няма генерализиран модел за вземане на решения. Разделението на труда в ромските семейства е полово определено, както и практиките на харчене: мъжете знаят по-добре от жените какви са доходите за месеца, докато жените могат по-добре да изчислят колко харчи семейството за храна и ежедневни разходи.

Храната представлява най-голямото перо от бюджета на повечето интервюирани. Това перо е основно не само заради неговата роля в препитанието на семейството, но и защото силно натежава в семейния бюджет. Това перо е пряко свързано и с броя на членовете на семейството. Ромските семейства имат различни практики за пазаруване: правят голямо пазаруване веднъж месечно в големите търговски центрове, а за ежедневните си нужди пазаруват от малките магазинчета в близост до дома. Тези два различни вида практики на пазаруване са свързани с общата икономическа ситуация във всяко семейство: ако имат месечен доход – често практикуват голямо пазаруване, а ако изкарват парите си ден за ден – ги харчат по същия начин – ден за ден. Ежедневното пазаруване може да се дължи и на липсата на хладилник или място за съхранение на храна.

В зависимост от възможностите за съхранение в къщи те купуват храна всеки ден, храна която може да се консумира същия ден, варени, печени меса, Ромите, които имат по-добри условия на живот могат да купуват и малко по-големи количества защото имат място и условия за съхранение на храната (хладилници, шкафове) поне за седмица. Но много семейства са принудени да пазаруват всеки ден и така харчат повече пари защото купуват не само това, от което имат нужда, но и други неща. (SI-FG-2)

Интересен пример идва от България, където сегрегирани квартали, в които живеят ромите им позволяват да създадат вътрешна икономическа система между самите жители, което им помага да се справят с недостига на средства. Често използвана стратегия тук е купуването на стоки на кредит от кварталните магазинчета.

В магазинчетата клиентите са хора, които се познават и може да им се вярва, че ще изплатят задълженията си. Магазинерите дават стоки на кредит само на хора, които могат да гарантират, че ще изплатят задълженията си в края на месеца. Това се прави предпазливо. Пари не се дават на случайни хора. Квартал Факултета е сравнително затворена общност, където всички се познават (BG-FG-1).

За някои семейства списъкът за пазаруване се разглежда от някои от семействата като добра стратегия за управление на малкото средства, с които разполагат: това им позволява да купуват точно това, от което се нуждаят без да се подмамват от офертите на големите хранителни магазини.

Второто важно перо в разходите на ромските семейства са разходите за дома, по-специално за наем и режийни. Всеки национален контекст представя различна ситуация, тъй като жилищните условия се различават във всяка една от страните: ромите може да живеят в лагери, в сегрегирани квартали, частни къщи, общински жилища, или под наем. Тези условия за настаняване оказват сериозно влияние върху разходите, които семейството трябва да покрива. Един пример идва от Италия, където повечето интервюирани имат задължения към общината тъй като разходите за наема за временните жилища на мигрантите и за терена в лагерите на Синтите, се поделва между тях и общината. Много често семействата не могат да плащат редовно задълженията си и натрупват дългове, което води до риска от изселване (евикция). Словения и Сърбия докладват подобна ситуация, в която общинските служби рядко получават дължимите наеми. В тези случаи задълженията на ромите към общината са

свързани с режимните (ток, вода, газ). Там където доставянето на комунални услуги е поверено на частни компании ситуацията се усложнява поради риска от прекъсване на услугите.

Разходите за здраве също се определят като много важни особено от семействата, които имат хора с увреждания или възрастни хора. Разходите за здраве зависят от това какво и колко се покрива от националната здравноосигурителна система. Липсата на здравни осигуровки, самолечението и липсата на доверие в здравната система понякога води до влошаване на ситуацията:

Ние не купуваме лекарства за лечение на дядо. Той не вярва на докторите и отказва лечение. Той си купува някои лекарства само когато здравето му много се влоши и той се чувства много зле. (SRB-I-2M19)

Разходите за училище са свързани с учебници и в някои страни – разходи за училищен стол (храна). В някои случаи, като в Сърбия, където някои от интервюираните посещават висше учебно заведение, важен ресурс за ромските студенти са стипендиите. В други страни – като Италия, хората разчитат, че училището няма да отлъчи децата от ученическото хранене само защото не са в състояние да си платят:

Не харча нищо за училище. За стол трябва да платя 130/140 Еу на месец, но не мога да си го позволя. За щастие училището дава храна на детето ми, въпреки това. (IT-I-06M36)

За учебници и други необходими стоки, като дрехи, някои ромски и синти семейства в различни национални контексти, споделят, че не харчат пари, а разчитат на помощта на приятели (дарения от общността и извън нея) или местна благотворителност. Дрехите представляват важен елемент от всекидневието, но не са релевантна част от разходите на изследваните лица. За ромите, които посещават училище или ходят на работа е важно да бъдат добре облечени поради силната дискриминация срещу техните общности, поради тази причина разходи за дрехи са допустими.

Превозните средства и разходите за градски транспорт са от съществена важност за семейния бизнес: коли, камиони, са най-честите средства за придвижване до работа или за събиране на материали. Разходите свързани с тях се отнасят предимно до застраховка и гориво, а техническата поддръжка се осъществява в общността, често срещано е да имаш брат, съсед, братовчед или чичо, който е много добър механик. Дори ако застраховката на колата е много скъпа, хората успяват да я плащат на време и да планират този разход много

преди срока, поради важността на транспорта за ежедневието и работата. Важно перо за транспорт представляват разходите за обществен транспорт и разходите до родните места в случаите на мигрантите.

Ние изследвахме и обстоятелствата и социалните отношения, които са свързани с потреблението. Особено важни са разходите за празненства, социални поводи като: сватби, рождени дни, кръщенета, погребения, които се смятат за особено важни по няколко причини: това са събития, които обединяват разширените семейства, на които всеки може да покаже своята щедрост и благосъстояние, заздравяват социалните връзки с другите членове на общността. Дори и парите, които се харчат за всяко едно от тези събития да не са много, (например сватбен подарък струва средно около 30 Еu), тези събития се случват доста често през годината и заемат значителна част от годишния семеен бюджет. Фактът, че ромите и синтите харчат пари за такива събития, макар че живеят под прага на бедността е негативно оценен от социалните работници:

Ромите харчат пари за разточителни празненства: сватби, абитуриентски, рождени дни. Сватбите трябва да са разточителни, целият квартал трябва да е поканен. „Сватбата е инвестиция“. Парите, които са похарчени за тържеството трябва да бъдат събрани от гостите“. (BG-I-FG1)

Като се дистанцираме от силните предразсъдъци, това изказване показва, че за голяма част от семействата общността е от голямо значение в техните ежедневни стратегии за оцеляване. Сватбите и другите тържества, от една страна са повод да се акумулира символичен капитал, чрез социално признание и заздравяване на социалните връзки с общността и семейството. Те също представляват и обмен на взаимопомощ, тъй като инвестираните пари се възстановяват циклично и реципрочно, тъй като всяко семейство има повод да организира свое тържество и да покани останалите.

Един от най-важните резултати от анализа на патерните на потребление е, че те са изключително свързани с наличните доходи. Както вече посочихме, наличието на стабилен месечен доход или несигурните доходи ден за ден, определя начина по който семействата планират разходите си и как да предвиждат неочакваните разходи. Трудовата заетост на някои от интервюираните е толкова несигурна, че те не са способни да покрият някои свои основни нужди- като разходи за настаняване и училище за децата.

3.3 Представа за икономически успех

Погледът върху представата за икономически успех, според нас, ще помогне да разберем какво желаят да постигнат ромите, статусът асоцииран с притежанието на различни предмети за потребление, както и ценностите, свързани с тях.

Икономическият успех, често се свързва с притежанието на материални блага, по-специално големи къщи, луксозни коли и модерни дрехи. Както вече споменахме, една от най-важните нужди на интервюираните е необходимостта от собствен дом. Сегашната ситуация с жилищата на ромите се характеризира с високи разходи и задължения, с несигурност, която се дължи на незаконния статус на постройките, тяхната изолация от останалата популация и безопасността ими. Както посочват няколко интервюирани в няколко страни, това да си заможен може да ти даде базисна сигурност (като това да имаш собствен дом). Домът се асоциира от много от изследваните лица с благосъстояние и икономически просперитет, не само защото може да е много красив или добре обзаведен, демонстриращ богатството на своя собственик, но и защото може да е разположен извън сегрегирани квартали.

Бихме се преместили от ромския квартал, ще купим стара къща и ще я ремонтираме. (SI-I-2M30)

Материалните придобивки се асоциират със социален статус – като например елегантна кола или дрехи. Повечето от изследваните лица нямат възможност да отидат на почивка или да отделят средства за забавления (излизане или вечеря в ресторант); те асоциират забавленията с икономически успех. Да си богат се асоциира с психологическо благополучие, което се характеризира с по-малко тревоги и грижи в сравнение с бедните хора.

Някои изследвани лица говореха за нематериално или духовно благополучие, което се отнася до етичното богатство на личността, като противовес на незаконното богатство.

*Да смяташ, че един човек е богат, трябва да знаеш как е спечелил парите си.
Според мен един човек е богат, ако той/тя може да покаже, че парите му/й са чисти. (IT-I-08F55)*

Второ разграничение се прави между благосъстоянието и успеха. Първото е свързано с парите, без значение какъв е техния произход, то позволява да се купуват материални блага, които позволяват да се демонстрира богатството на собственика. В противовес на това, успехът се разглежда от някои от участниците като социална дименсия, и се концептуализира като образователен профил на личността. В тази перспектива,

образованието допринася за душевното богатство на личността и има силно влияние върху нейната професионална реализация и кариера.

Често поради своята икономическа ситуация, ромите заемат пари от приятели и роднини, поради тази причина те виждат щедростта като важно условие за обмяна услуги и блага вътре в общността, произтичащо от желанието за взаимопомощ, емпатия и практическа подкрепа в живота на близките и обичани хора. Този вид щедрост остава в общността в „затворен магически кръг на доверие“, ако използваме думите на един сръбски участник в изследването (SRB-I-8F36).

Вторият вид щедрост се отнася нематериална подкрепа, която се смята за сериозен източник на щедрост особено от тези, които не могат да дадат нищо материално. В този случай социалната и емоционална връзка с членовете на „магичния кръг“ се демонстрира чрез подкрепа, одобрение и насърчение.

Аз нямам пари, за да помагам на другите, дори и да искам... но когато става въпрос за други неща, подкрепа, всячески, смятам, че съм щедър и се раздавам на другите дори повече отколкото когато става дума за самия мен... (SRB-I-3M25)

3.4 Спестявания, инвестиции и кредит

Много участници, особено тези които имат непостоянни доходи, не изкарват достатъчно пари, за да успеят да спестяват.

Тези от изследваните лица, които успяват да спестяват, го правят с цел да покрият голям планиран разход. В България идеята за спестяванията не се свързва с идеята за бъдещо благополучие или сигурност. В Италия, застраховката за колата е един от най-големите разходи, който поражда необходимостта от спестяване на пари. В Гърция причина за спестявания са големите житейски събития като болнично лечение, раждане на бебе, смърт в семейството или на роднина или приятел. В Словения интервюираните споделят, че спестяват всеки месец за детето, за ремонт на дома и озеленяване. В Сърбия, тези които споделят, че спестяват не посочват конкретна причина за това, с изключение на един човек, който посочва, че спестява за кола.

Спестяването е стратегия за справяне с житейски събития и посрещането на големи планирани разходи и поради тази причина се планира за средносрочни и краткосрочни периоди. То не е мотивирано от идеята за промяна на начина или качеството на живот или

за достигане на желан икономически успех. Все пак резултатите показват, че тези, които имат дори малка възможност, планират и организират финансите на домакинството си. Това не се отнася за бедните семейства, които не могат да планират и вероятно са неспособни да го правят.

Идеята за инвестиране също се различава от значението, което се придава на този термин от икономическите науки. Инвестицията се разбира като по-голям разход и то не винаги свързан с бъдещи печалби, с изключение на случая със закупуването на кола за таксиметров шофьор, или за тези които използват колата за събиране на отпадъци. Във всички държави изследваните лица докладват, че имат значителни разходи, които са свързани с поддръжката на дома, което се разглежда като инвестиция. Това се отнася в особено висока степен, като се имат предвид оскъдните жилищни условия, в която живеят участниците в изследването във всички участващи страни. Домовете, в които ромите живеят вероятно се нуждаят от по-вече средства за ремонт, ремонтират се по-често и е необходимо повече време за това. На второ място в йерархията от инвестиции, интервюираните посочват закупуването на кола (България, Гърция, Италия). Мобилността също е свързана с пространствата за живеене, тъй като в някои страни селищата са в покрайнините на градовете и не се обслужват от градски транспорт. Темата за инвестициите в малък бизнес излезе в Сърбия и Гърция, а някои от участниците разглеждаха себе си като предприемачи. Заемането на пари между приятели, съседи и роднини е описвано като честа практика във всички страни –участнички. Това от една страна се отнася до кръгове на реципрочност и взаимна помощ, когато става въпрос за малки суми за кратко време. От друга страна, по-задълбочения анализ показва съществуването на лихварство във всички изследвани общности. Признаваме, че това е тема, която е трудна за изследване, още повече че изследваните лица трудно говорят открито по тези въпроси, но признават че лихварството съществува. В България, Словения и Италия интервюираните признават практикуването на лихварство и споделят какъв е размера на лихвите:

Ако взема на заем 100 Еи, трябва да върна 200 Еи. Ако не върна парите на време, лихвата е двойна. Ако не върнеш парите започват конфликти. Може да те бият или да ти вземат всичко, което притежаваш. Това не се е случвало с мен, но често се случва на хора, които заемат пари. (SI-I-06M34)

Професионалистите във фокус групата в България отбелязват, че заемането на пари от лихвари е практика, която показва различия между поколенията: по-младите и по-образовани роми прибягват до това по-рядко в сравнение с възрастните.

Неформалните схеми за заемане на пари и властовите мрежи, които те описват в рамките на дадена общност, са важни проблеми, които надхвърлят темата за финансово управление и се отнасят до проблеми като социално неравенство и конфликти. Важно е да бъдат разгледани в курса за обучение, като се вземат предвид аргументите „за“ и „против“, но социалното и общностно въздействие на тези феномени.

3.5 Отношения с банките

Изводът, който се налага от докладите на всички участващи страни е, че връзките с банките са отношения на доверие: от една страна ромите не вярват на банките, от друга те имат ограничен достъп до банкови услуги, т.е. банките също не им вярват. Това негативно отношение понякога се споделя и общото население, като например в България, където през икономическия колапс през 1996, са фалирали 17 банки и повечето българи са изгубили своите спестявания, както и доверието в банковата система.

Представата за банките сякаш е смесица от фолклорни конструкции и чувство за несигурност. В Италия, 61 годишен събирач на желязо каза, че: *„парите трябва да се въртят. Един ден ги има- на другия, ги няма. Аз никога не съм имал банкова сметка, защото тя е безполезна. Парите трябва да се движат, а банковата сметка ги затваря, тя е статична. Ако сложиш пари в сметката – става много трудно да ги използваш“*. (IT-I-09M61). В Сърбия някои интервюирани смятат, че банките са крадци и обирджии, докато други изразяват своята тревога относно тяхната способност да плащат задълженията си към тях, като се има предвид икономически несигурната ситуация. В България, някои от интервюираните изразиха опасения, че ще бъдат дискриминирани, ако се опитат да се възползват от банкови услуги.

Достъпът на ромите до банкови услуги е ограничен поради различни причини, както споделят изследваните лица: необходимо условие за отпускане на кредит е наличието на заетост на трудов договор, което не е възможно за много от ромите (Италия, България, Сърбия, Словения), освен това за да разберат банковите документи е необходимо добро ниво на грамотност – обща и финансова. Липсата на разбиране на общите условия, заедно с

нестабилните доходи могат да доведат до трудности при изплащането на заемите, както беше посочено от професионалистите в България.

Въпреки това някои интервюирани споделиха опита си с банкови институции. В Италия повечето от хората, които са имали редовна работа са имали и банкови сметки, тъй като възнагражденията им са изплащани по банков път. В Сърбия, повечето от интервюираните и техните семейства са се възползвали от банкови заеми „в доброто старо време“ (SRB-I-8F36), като най-често са ползвали заеми за да си купят дом, обзавеждане или електроуреди.

3.6 Планиране на бъдещето

За най-крайните случаи на бедност планирането на бъдещето е извън контрола на възрастните членове на семействата. Тази ситуация е описана от бедните семейства интервюирани в Словения, които споделиха, че избягват да мислят за бъдещето защото се страхуват, че нещата ще се влошат. В Италия също, беше регистрирана вълна от песимизъм поради оскъдните възможности за намиране на работа и лошите условия за живот, които се влошават заради икономическата криза.

Тревогата за бъдещето създава постоянно чувство за дискомфорт за някои изследвани лица: в България няколко интервюирани заявиха, че се чувстват зле заради несигурността, с която трябва да се справят непрекъснато, едно изследвано лице дори сподели, че има паник атаки заради усещането, че не е способен да издържа семейството си. Като цяло представата за бъдещето е по-скоро мрачна, най-вече за по-възрастните безработни изследвани лица, които имат изострено усещане за страдание и житейски трудности. Усещането, че живеят в много лоши времена (кризисна ситуация) парализира хората, които са дори по-малко мотивирани за да търсят решение.

Някои от интервюираните роми от Източна Европа, разглеждат миграцията като възможна стратегия за подобряване на техния живот в бъдеще. Макар, че нагласите се различават при различните интервюирани, такива планове са регистрирани сред интервюираните в България и Сърбия, заедно с представата, че Западът е по-добро място за живеене. *“В чужбина се надявам да печеля много и да мога да живея достойно” (SRB-I-3M25).*

Завършването на образование е свързано с обещание, а понякога – гаранция за по-добър живот. Младите, образовани хора в Сърбия си представят, че ще имат стабилна работа, независим живот, като в същото време ще могат да подпомагат семейства си. За някои

интервюирани в България завършването на образование е разглеждано като житейска цел и означава по-добър живот.

Някои участници (В Сърбия и България) споделят, че имат конкретни планове за собствен бизнес – пчеларство, търговия или развитие на вече съществуващ бизнес.

Идеите за бъдещето са много широки проекции, а не конкретни и структурирани планове. Операционализирането на идеите в цели и предприемането на конкретни действия, които да позволят реализацията на целите, може да е полезно умение, което следва да бъде развито в обучението.

4. Заключение и препоръки

Маргинализираните групи, като ромите, имат достъп до определени сектори на пазара на труда и е много важно да се използват отворени аналитични категории, за да бъде разбрана сложността на техния начин на живот. Разграничението между законна работа и заетост в сивата икономика е трудно, като заетостта в сивия сектор и липсата на документи са широко разпространени в таргет групата на изследването.

Позицията на жените на пазара на труда изисква специален анализ заради двойното неравенство, с което те трябва да се справят: от една страна трудностите, които срещат заради своя етнически произход, от друга - половото разделение вътре в общностите. Ромските жени са натоварени не само с домашната работа (готвене и чистене), те полагат грижа за децата и възрастните и управлението на домакинството като цяло (пазаруване), но те работят и извън дома с цел да допринасят за семейния бюджет.

Голяма част от ромското население са безработни, и са активни в сивия сектор или работят ден за ден, а друга голяма част живее на социални помощи или с много ниски заплати. Докато първите имат трудности да определят своите доходи, които са нередовни и нестабилни, вторите трудно свързват двата края поради недостатъчните парични средства, с които разполагат. И в двата случая е необходима комплексна система за управление на средствата с цел да оцелеят, т.е. има необходимост от развитие на финансова грамотност.

Макар, че много аспекти на бедността са еднакви както за ромите, така и за не-ромите, все още има някои специфики, които са характерни само за тях като специална законова рамка, специализирани програми и организации работещи с тях. Това е резултат от дългосрочната житейска и трудова сегрегация на етническа основа, които са довели до някои форми на

жилищно настаняване и трудова заетост, които не се срещат сред общата популация, като например живота в „номадски лагери“ и събирането и рециклиране на материали.

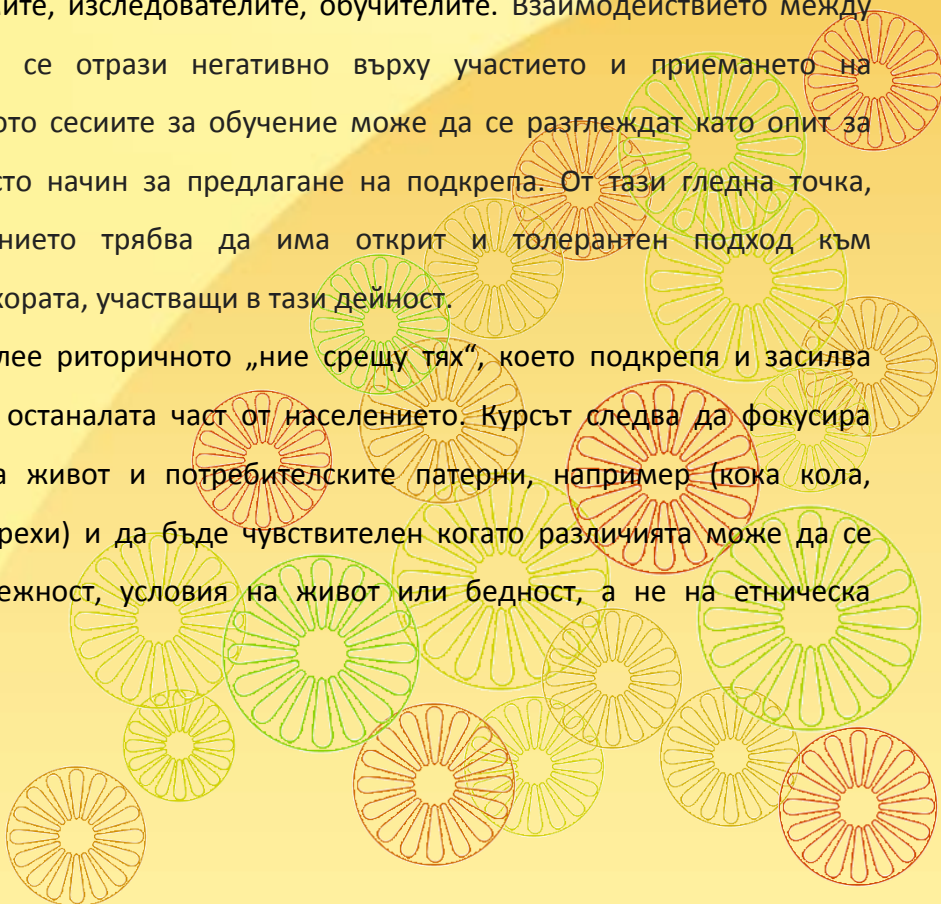
Изследването разкри наличието на неформална мрежа за подкрепа, която се основава на чувството за принадлежност към една и съща етническа група и е предназначена за заемане на пари и обмяна на услуги (работа). За ромите е важно да акумулират социален и символичен капитал в общността, което понякога води да разходи, които се оценяват като нерационални от не-ромите, такива като материални блага демонстриращи статус или скъпи сватбени подаръци.

Дори ако успехът за ромите, които са интервюирани е асоцииран с потребление на блага, той все пак е мотивиран от необходимостта да излязат от ситуацията на маргинали, например като се изнесат от сегрегираните квартали. Важността, която те придават на притежанието на собствен дом в представата за икономическия успех, разкрива язвата на реалната ситуация.

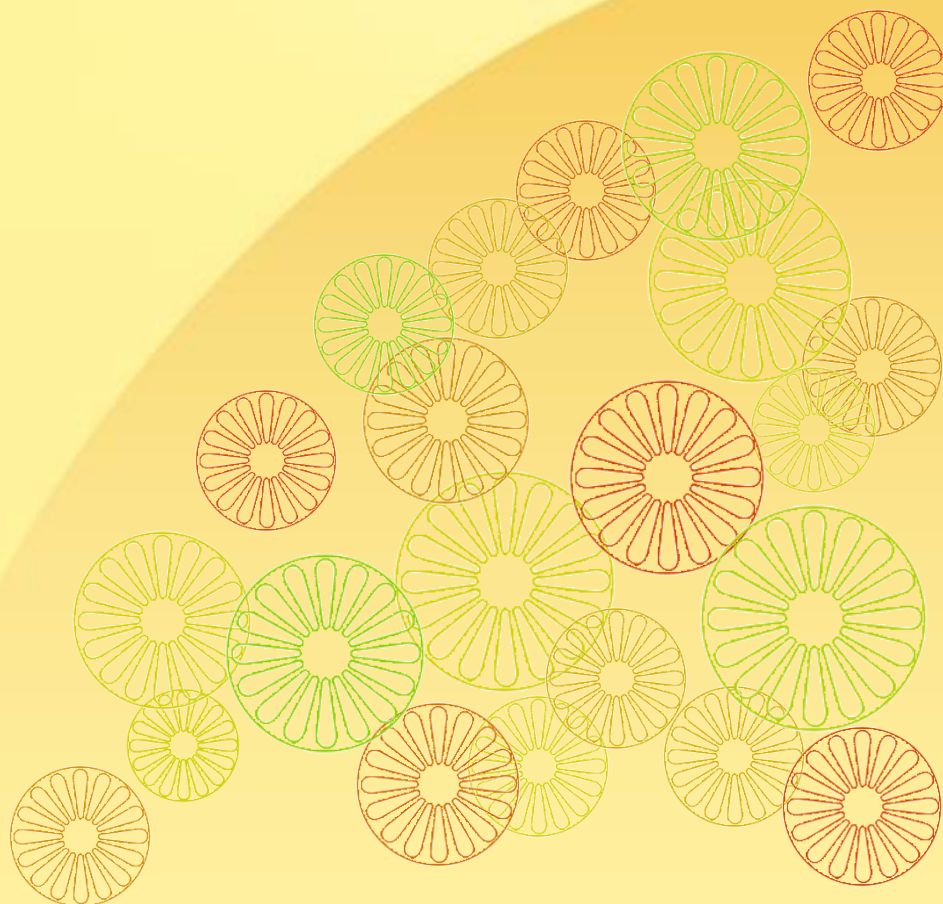
Представата за банковата система се определя от взаимно недоверие и ромите предпочитат неформалните спестявания и заемането на пари от приятели и роднини в общността. Както при потреблението, заемането и даването на пари на заем не е просто въпрос на пари, но също и на социални свързаности, доверие и лични кръгове в общността.

Няколко препоръки за обучение на възрастни бяха осветени от това изследване. Парите са много чувствителна тема, още повече че в различните държави има недоверие между социалните работници и ромите, изследователите, учителите. Взаимодействието между тези два аспекта може да се отрази негативно върху участието и приемането на съдържанието на курса, защото сесиите за обучение може да се разглеждат като опит за предаване на ценности вместо начин за предлагане на подкрепа. От тази гледна точка, разбира се, Finally обучението трябва да има открит и толерантен подход към разнообразните ценности на хората, участващи в тази дейност.

Важно е също да се преодолее риторичното „ние срещу тях“, което подкрепя и засилва различията между ромите и останалата част от населението. Курсът следва да фокусира върху сходствата в стила на живот и потребителските патерни, например (кока кола, полуфабрикатите, модните дрехи) и да бъде чувствителен когато различията може да се дължат на класова принадлежност, условия на живот или бедност, а не на етническа принадлежност.

Трябва да се обърне специално внимание на характеристиките на обучителите и да бъдат използвани най-подходящите обучителни техники, да се работи върху мотивацията на участниците, да се въвлечат влиятелни личности от домакинството, да се използват визуални и активиращите участието техники (да се избягват лекциите) и да се стимулират участниците да използват собствения си опит и да творят собствено съдържание.

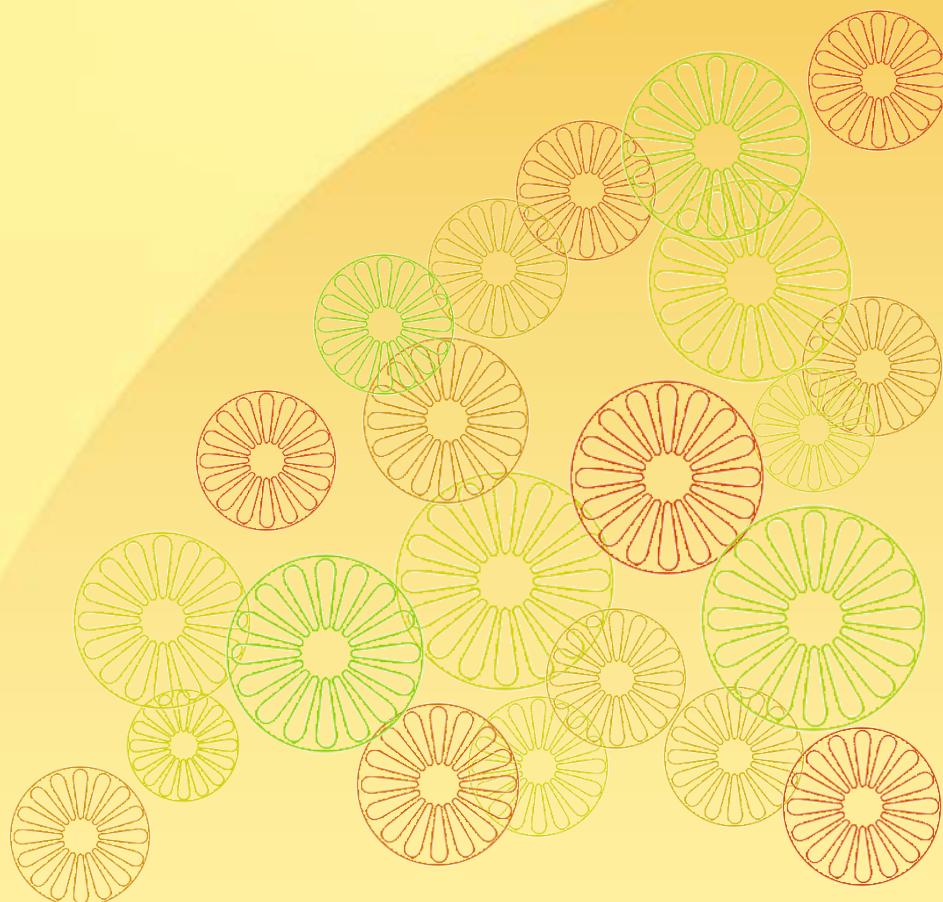

Библиография

- Bodewig, C., & Sethi, A. (2005), *Siromaštvo, socijalna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i CrnojGori: Slučaj Roma*, (2013 July 30th) Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/SERBIAN_sam.roma.poverty.pdf
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An Overview of the Situation in EU Member States*. Vienna: EUMC, 2006.
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2009) *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative report*. (2009 October 29th) Retrieved from: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_housing_conditions_en.pdf
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) and UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 member states. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
- Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani" (2012), *EU Inclusive. Rapporto Nazionale sull'Inclusione Lavorativa e Sociale dei Rom in Italia*. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.casadellacarita.org/eu-inclusive/rapporto.html>
- Fundacion Secretariado Gitano (2009), *Health of the Roma Population, analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*. Madrid: Fundacion Secretariado Gitano.
- Jakšič, B., & Bašič, G. (2002), *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji – Rezultati socijalnog istraživanja, Centar za istraživanje etniciteta*, (2013 July 20th) Retrieved from: https://www.ercbgd.org.rs%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F4-romi-u-srbiji.html&ei=99hlUpjzD4e60QXhsIDgDg&usg=AFQjCNEPQnk-cvV1WkmKn__F3DijA_eY_w&bvm=bv.55123115,d.bGE
- Kolthof, W., Lukáč, M. (2003), *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantovej úlohy VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých*. Available at: <http://www.ff.unipo.sk/kvdsp/download/Zbrnk/ZbrnkPHARE-VEGAPrsv2003.pdf>
- Korpič Horvat, E. (2010), *Zaposlovanje Romov v Sloveniji. In: Romi in zdravje. Zbornik prispevkov nacionalnih konferenc*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- National statistics institute of Bulgaria (2011), *Nationwide census, final results* [Data file]. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>
- Piasere (2004) *I rom d'Europa. Una storia moderna*. Roma: Laterza.
- Varga, R., Friškič, S. (2013), *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020. Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju*. Murska sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.
- Mestna Občina Novo mesto (2013), *Osnutek strategije reševanja romske tematike v Mestni občini Novo mesto – prva obravnava*.
- Vlada Republike Slovenije (2010), *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji*. Uradni list, št. 33/2007, oktober 2010.

UNDP Srbija (2006), *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*, (2013 August 5) Retrieved from:
<http://www.inkluzija.org/biblioteka/lzvestajpodrizikom.pdf>

Urad Republike Slovenije za narodne manjšine (2006), *Splošne informacije o romski skupnosti v Sloveniji*, 4.12.2006. (2013 August 22th) Retrieved from:
<http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/lzrednaGradivo3.pdf>

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

UNIVERSITY OF PIRAEUS
RESEARCH CENTER

ΤΕΧΝΙΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

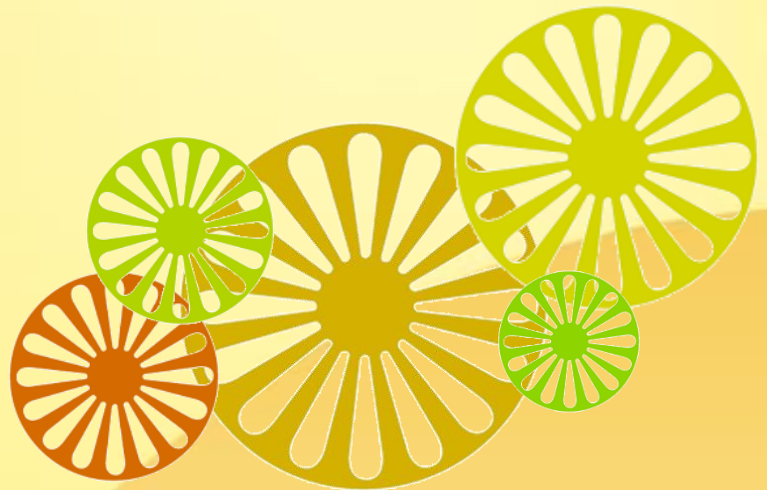
336:37.014.22(4=214.58)(0.034.2)

DA upravljavaš nesigurnostta [Elektronski vir]. Izsledvane na finansovata gramotnost na romski semejstva v šest strani / [autori Oana Marcu ... [et al.] ; prevod Veselina Gačeva]. - El. knjiga. - Novo mesto : Cent' r za obučenje i razvitie, 2015

Prevod dela: Managing uncertainty. Research on the financial literacy of Roma families in six countries

ISBN 978-961-6985-05-5 (pdf)

1. Marcu, Oana
281989376

За проекта

Основната цел на проекта е да повиши нивото на финансова грамотност на ромите и да ги информира за различни финансови услуги. Първо, като представи унифицирана методология, разработена на базата на изследване на знанията на ромите в тази област, което беше проведено във всички страни участнички в проекта. За тази цел проведохме интервюта с представители на общността и две фокус групи с професионалисти, работещи с ромска общност и ромски лидери. В допълнение беше проучена литература, за да се запознаем как най-образованите роми успешно управляват техните семейни финанси. Въз основа на това изследване, ние разработихме образователна програма за ефективно управление на семейните финанси, формиране на поведение на информиран потребител, умения за спестяване и разумно пазаруване. Програмата съдържа образователни и учебни материали, съобразени с нуждите на ромската общност и фокусирани върху изграждането на практически умения за подобряване на качеството на живот. Програмата и материалите към нея бяха тествани чрез пилотни обучения и бяха подобрени и публикувани на езиците на държавите, които участват в проекта.